

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ АКАДЕМІЙ В РОЗВИТКОВІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ОСВІТИ

Сьогодні, як і багато років тому, загальноновизнаним є той факт, що мистецтво, зокрема музика, має глибоку моралізуючу силу, в ньому виражається найвища потреба людського духу, його найкращі прагнення та глибокі потреби. Моралізуючий вплив мистецтва полягає зовсім не в тому, що воно повчає — це не його справа, не його завдання, — а в тому, що воно налаштовує людину на вищі реєстри сприйняття, робить її відкритішою, такою, що може сприймати все добре, людяне (С. Миропольський, 1882 р.).

Звідси неабиякий інтерес до вивчення унікального феномену мистецтва, ґрунтовні наукові пошуки щодо передумов виникнення й особливостей науково-освітньої діяльності академій Європи та світу як наукових, так і освітніх мистецьких закладів. Академік, віце-президент Академії мистецтв України, доктор мистецтвознавства І. Безгін зауважив, що вивчення історії академій, їх наукового і творчого доробку є гострою потребою сучасного мистецтвознавства та мистецької освіти [1].

Відомо, що термін «академія» походить від імені міфічного героя Академа, на честь якого приблизно у 387 р. до н. е. Платон назвав місце поблизу Афін, де читав свої лекції учням і послідовникам [1; 2; 3]. І саме в цій академії було закладено ті основи функціонування вищої освіти, що, змінені відповідно до вимог нашого часу, є актуальними і донині. Адже історія залишила окремі свідчення того, що в створеній Платоном академії дотримувалися одного з найбільш гуманістичних принципів, згідно з яким жодну науку вільна людина не повинна вивчати так, щоб це принижувало її гідність.

Нагадаємо, що, за Р. Грубером, С. Улановою, приблизно в той самий час, як і Платонівська академія, в Афінах виникають подібні до неї своєрідні центри наукової і освітньої думки, зокрема Ліцей Аристотеля, «Сад» Епікура і «Стоя» Зенона. Окрім того, Музеум, що його заснував у дельті річки Ніл Олександр Македонський, був водночас і академією, і університетом, і бібліотекою в нинішньому розумінні цих категорій [4, с. 102; 5; 6].

За часів Платона під словом «музіке» розуміли широке коло понять, пов'язаних із загальною культурою людини. Проте в Греції музика існувала не лише як супровід для релігійних, інших суспільних акцій, обрядів тощо, а й як окремий, самостійний вид мистецтва, що підтримувався і в концертному, виконавському аспекті, адже греки зводили навіть окремі будівлі, що ставали місцем музичних виступів, виконань. Отже, особливого значення для процесу навчання і виховання майбутньої суспільної еліти держави Платон надавав музиці і слову, і тому його лекції супроводжувалися грою на музичних інструментах, музикуванням та складанням віршів під музичний супровід [2, с. 21; 7; 8].

Платонівська академія проіснувала до I ст. до н. е. Її традиції були відроджені в Афінійській школі середнього платонізму (середина I–II ст.) та неоплатонізму (IV — середина VI ст.). В епоху Відродження подібну академію було відкрито у Флоренції (1459–1521) на чолі з М. Фічіно. Згодом назву «академія» мали численні наукові товариства Європи XV–XVI ст., а в XVII ст. (за окремими даними, ці процеси почалися ще наприкінці XVI ст.) сформувалися перші академії наук. Академіями також називають громади, угруповання вчених, викладачів ВНЗ, представників виробництва за певними науковими напрямками [3, с. 18]

На теренах Росії професійно систематизована, організована музична освіта зародилася в середні віки, зокрема у XVIII столітті, коли під впливом реформ Петра I суттєво зросла роль світської музики і з'явилися світські музичні навчальні заклади, у тому числі відкрилися музичні класи Академії мистецтв (1760). Цю лінію продовжила робота Петербурзької (1862) та Московської (1866) консерваторій, заснованих А. та Н. Рубінштейнами. Пізніше, у другій половині XIX ст., відкриваються музичні училища в Києві (1863), Казані (1864), Саратові (1865) та інших містах і згодом стають консерваторіями — професійними навчальними закладами різних рівнів підготовки фахівців-музикантів.

Центром розвитку музичної освіти в Україні у другій половині XVII ст. стала Києво-Могилянська академія, заснована 1701 р. на базі Києво-Братської Колегії (1632). Вважаємо необхідним підкреслити провідну роль цієї академії в розвитку музичного мистецтва України. Незважаючи на те, що вона не була суто музичним навчальним закладом, у її стінах серйозно ставилися до вивчення фундаментальних основ музичного мистецтва.

Так, у Києво-Могилянській академії вивчали нотну грамоту, партесний і кантовий спів, гру на різних музичних інструментах (гусях, скрипці, флейті та ін.), в її стінах діяли хор і оркестр, а серед випускників можна назвати композиторів, що стали видатними представниками своєї епохи, національної композиторської школи і мають сьогодні світове визнання — Д. Бортнянський, А. Ведель, які набули початкового професійного досвіду, створюючи опуси для хору академії. За О. Олексюк, К. Шамаєвою, в академії неабияка увага приділялася музичній майстерності. Переконалим підтвердженням цієї думки є високий рівень музичної підготовки М. Березовського, Д. Бортнянського, Г. Сковороди та інших [9, с. 49; 10].

Отож, діяльність Києво-Могилянської академії, так само, як діяльність братських шкіл у Києві, Львові, Острозі, Луцьку, де готували кваліфікованих регентів і співаків церковних хорів, стала наріжним каменем музичного життя України та здійснила вагомий вплив на музичне життя Росії і Європи.

За зразком Києво-Могилянської академії було створено інші колегії — Чернігівську (1700), Переяславську (1738), Харківську (1726) (згодом — Харківський університет), Словяно-Латинську Академію (згодом — Моськовський університет) [9].

При ознайомленні з окремими аспектами виникнення та розвитку музичних академій у Європі, насамперед, привертає увагу Франція. Демократизація музичного життя, що розпочалася після Великої Французької революції, виявлялася і в заснуванні закладів музичної освіти (академій, консерваторій, вищих музичних шкіл), які готували фахівців вузьких спеціалізацій, головним чином — виконавців. При цьому музиканти-теоретики, так само, як у переважній більшості країн Європи і сьогодні, отримували освіту в університетах. Це стосується передусім таких країн, як Німеччина, Австрія, Швейцарія. Проте у Великобританії, США та деяких інших країнах світу в університетах, поряд з музикознавчими, вивчали також музично-практичні, виконавчі дисципліни [2, с. 361].

У Франції в XVI—XVII ст. проблеми музичного мистецтва вирішувалися в тісній взаємодії з поезією, літературною творчістю. Це засвідчують відомості про гучні дискусії в Академії поезії та музики, заснованій 1570 р. у Парижі поетом, теоретиком віршування, музикантом-аматором, дослідником, знавцем античності Жаном Антуаном де Банфа. Академія була заснована з метою об'єднання найкращих музичних і поетичних сил нації та вирішення нагальних проблем вітчизняного мистецтва, зокрема повернення французької поезії і музики до ідеалів античності: створення розмірених віршів та поєднання їх зі співом, також розміреним, згідно з правилами мистецтва метрики.

Згадані музично-поетичні зустрічі, що відбувалися між поетами на чолі з відомим поетом свого часу Ронсаром і музикантами, проходили в неділю і, на переконання митців того часу, зумовили реформу музичної декламації, що відтепер мала відбуватися на зразок древніх музичних текстів [11, с. 170]. На думку Т. Ліванової, само по собі прагнення митців наслідувати античні правила віршування було характерною ознакою мистецького життя згаданої доби.

Так, німецькі та італійські гуманісти закликали сучасників дотримуватися античної метрики, що спиралася на виділення слів різної тривалості, а не різної ударності, як це відбувалося, наприклад, у французькій поезії.

В Італії перші академії виникли у другій половині XV ст. як організації, незалежні від церковної та міської влади, як об'єднання філософів, вчених, поетів, музикантів, часом не професіоналів, однак освічених представників еліти держави, які мали за мету просвітницьку освітню і культурну діяльність. Проте, незважаючи на свідчення про незалежність цих організацій від влади церкви, Товариство майстрів музики (*Vertuosa Compagna dei musicci*), на фундаменті якого виникла трохи згодом Академія Санта-Чечилія, було започатковане в Римі 1584 р. під патронатом папства [11, с. 238].

Італійські академії, що виникали протягом XV і на початку XVII ст., сприяли розповсюдженню ідей гуманізму, формуванню нового художнього стилю, загостренню естетичної думки, свідомому зростанню рівня ставлення до мистецтва серед широкого загалу. Дослідники вирізняють у цей період академії двох типів — ті, що об'єднували вчених, та ті, членами яких були професіонали і любителі музики (Болонська філармонічна академія, Флорентійська камерата та ін.) [4; 11]. До речі, словом «академія» також називали авторські концерти композиторів та музикально-виконавські публічні зібрання (концерти), що їх влаштовували любителі музики. У дореволюційній Росії подібні акції почалися з 1790 р. в Петербурзі.

І донині академіями називаються також вищі навчальні музичні заклади (серед найвідоміших — Королівська Академія музики в Лондоні, Національна Академія «Санта-Чечилія» у Римі), а також деякі оперні театри (Національна Академія музики і танцю, офіційна назва якої — Паризька опера), а також наукові, концертні та деякі інші організації, заклади [2, с. 21].

Національна академія «Санта-Чечилія» (*Accademia Nazionale di Santa Cecilia*) як музичний заклад дотепер діє в Римі, об'єднуючи безпосередньо саму академію, котра є в наш час радше науковим, ніж освітнім закладом, консерваторію, симфонічний оркестр, музичну бібліотеку, музей музичних інструментів та ін. Заснована вона була 1566 р. як конгрегація (об'єднання, товариство) музикантів, члени якої збиралися в різних церквах, у тому числі в базиліці Санта-Чечилія. Очолив новостворену академію Д. Палестрина — італійський композитор, органіст, капельмейстер головної церкви міста Палестрини, голова римської музичної школи XVI ст., який був одним з провідних професійних музикантів свого часу.

З 1689 р. конгрегація керувала фактично всією професійною музичною діяльністю Італії. 1838 р. її реорганізували в академію, серед членів якої були К. Монтеверді, Дж. Фрескобальді, А. і Д. Скарлатті, Л. Керубіні, Н. Паганіні, Дж. Россіні, Г. Доніцетті, Дж. Верді, Дж. Пуччіні, А. Тосканіні та ін. З 1876 р. академія розміщується в колишньому монастирі Орсоліні. Цього ж року при ній було організовано музичний ліцей, що з 1919 р. став консерваторією «Санта-Чечилія».

1895 р. в академії відкрито концертний зал. Фонди бібліотеки академії — одні з найоб'ємніших, найбагатших у світі. Тут зберігаються унікальні відомості з історії, теорії музики, музичного виконавства, педагогіки тощо. З 1956 р. кожні три роки академія проводить всесвітньо відомий Міжнародний конкурс оркестрових диригентів [2, с. 484].

Болонська філармонічна академія (*Accademia Filarmonica*) була заснована 1666 р. з ініціативи В. Карраті, якому вдалося об'єднати в єдине угруповання численні академії, що вже діяли на той час у місті Болонья. На початку XVIII ст. академія перетворилася на один з найкрупніших в Європі центрів музичної науки та освіти. Існувало 3 ступені членства в Болонській філармонічній академії, найвища з яких — академік-композитор. Членами цієї академії були В. Моцарт, М. Березовський, Й. Мисливечек, Е. Фомін та інші.

Велику роль в історії академії відіграв Д. Мартіні, який упродовж багатьох десятиріч фактично очолював її. Серед його вихованців — К. Глюк, Н. Йоммеллі, В. Моцарт. У XIX ст. впливи академії на музичні процеси держави поступово слабшають і в другій половині XIX ст. організація фактично припиняє свою діяльність. Сьогодні вона є меморіальним центром з круп-

ною музичною бібліотекою та архівом. Слід також зауважити, що розвиток опери спричинив заснування музичних навчальних закладів різних рівнів у VII—VIII ст. в Європі. Незважаючи на успіх італійських співаків, які панували на провідних європейських сценах того часу, такі держави, як Франція, Німеччина, Чехія та деякі інші, прагнули виховувати власні мистецькі кадри і почали відкривати школи для освіти талановитої молоді, виховання еліти національної співацької школи.

1672 р. у Франції Люлі отримав від Людовика XIV наказ заснувати Королівську музичну академію (*Academie royale de musique*). Відтак Люлі став не лише засновником даного закладу, а й однією з провідних постатей великої французької опери. Він отримав привілеї — давати опери для публіки за певну грошову плату, що до цього періоду було заборонено, адже опера і балет були немов би власністю придворного товариства, бо іноді навіть король брав участь у виставах. Дирекція великої опери заснувала у Парижі співочу школу для опери (*Ecole royale de chant et de declamation*). 1793 р. заклад перейменували на Національний музичний інститут (*Institut national de musique*), до навчальної програми якого було включено викладання інструментальної музики. З 1870 р. цей заклад одержав статус консерваторії (*Conservatoire de musique et de declamation*) [12, с. 9–10].

Згодом подібні консерваторії для підготовки професіоналів — оперних виконавців та інструменталістів — почали відкриватися і в Німеччині, наприклад у Берліні, Штутгарті, Лейпцигу, Кьольні з метою надання талановитій молоді вітчизняної музичної освіти. 1790 р. в Берліні було відкрито Академію співу, де навчання мало систематизований і професійний характер. Ще пізніше, наприкінці XVIII — початку XIX ст., подібні музичні навчальні заклади (академії, консерваторії) було засновано в інших країнах Європи, наприклад 1808 р. у Празі.

Ведучи мову про розвиток музичної освіти і виконавства середини XIX ст., відкриття академій, консерваторій, вищих музичних шкіл та інших освітніх закладів у XIX столітті, слід згадати явище академізму в музичному мистецтві, до якого належали, наприклад, такі всесвітньо відомі композитори, як Ф. Мендельсон, К. Сен-Санс, Ц. Франк та інші. «Розумно екзальтований естетизм», прагнення досягти спокійно-спостережливого світосприйняття було продиктовано також належністю до економічно стабільних, заможних верств населення. На практиці це прагнення реалізовувалося через звернення до архаїчних, церковних музичних форм, до творчості органних композиторів, зокрема Й. С. Баха.

Слід зауважити, що позитивом музичної освітньої парадигми музичних освітніх закладів Німеччини в означений історичний період, на думку дослідників, можна вважати, насамперед, прагнення підготовки мабуть педагогів — як вокалістів, так й інструменталістів, а не лише віртуозів-виконавців, як це було в минулому. Окрім того, позитивом професійної підготовки майбутніх фахівців-музикантів стало прагнення виховання молоді на засадах національної культури, національного музичного фольклору [12, с. 16; 13]

Оперуючи поняттями «академізм», «академічний» та іншими спорідненими з ним термінами, що давно і міцно увійшли не лише в мистецьку, а й широку, суспільну, загальноживану мову, слід звернути увагу на ще одну обставину. Відомо, що академізм як напрямок розвитку мистецтва певною мірою обмежував творчі дії митця, негативно впливав на можливість вияву нових, неординарних ідей і був притаманний не лише музиці, а й пластичним мистецтвам. Можливо, суспільне усвідомлення певних обмежень, своєрідного етико-стильового «контролю» з боку академізму, академічного підходу спричинило вживання цього терміну в значеннях відірваності від практики, надмірної теоретизації, вихолощеності.

У словниках окремих європейських мов, зокрема італійської, німецької та деяких інших зазначено, що ці терміни можуть означати явища абстрактні, риторичні, занадто теоретизовані, відірвані від реального життя, або ж вживаються у відповідних словосполученнях. Наприклад, в італійській мові інсуе вислів «fare dell' accademia», що українською мовою означає «займатися риторикою», а слово «accademico» вживається не лише в значенні «академічний», «навчальний», а й як «абстрактний», «риторичний» тощо [14].

У німецькій мові слово «*akademish*» (в перекладі українською — академічний) може означати також «*weltfremd*» (відірваний від реального життя, не від світу цього), «*wenig verständlich*» (мало зрозумілий), «*zu theoretisch*» (занатдто теоретизований) [15; 16].

Підводячи підсумки, наголосимо, що нині у Європі (Італії, Франції, Німеччині) функціонує значна кількість установ, навчальних закладів, організацій, діяльність яких спрямована на розвиток музикознавства, музичної освіти і виконавства. Ознайомлення з окремими аспектами їх діяльності приводить до думки про високий рівень вимог до осіб, які бажали б взяти участь у мистецьких процесах, що там відбуваються.

Високим рівнем організації навчально-виховного процесу, унікальною історією, самотутнім національним підходом до професійної підготовки музикантів різних спеціальностей вирізняється Київська консерваторія (1913 р.) — нині Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, що є вищим мистецьким навчальним закладом, результати творчої і освітньої діяльності якого повністю відповідають діючим світовим освітнім стандартам. Вивчення особливостей основних етапів її історичного розвитку, порівняльний аналіз її діяльності з освітньою, науковою практикою інших музичних академій Європи та світу є важливим завданням, що вимагає окремого висвітлення.

Насамкінець хочеться додати, що подальшого вивчення потребують також питання, пов'язані з дослідженням взаємозв'язків виникнення і розвитку музичних академій та академій, що представляють інші види мистецької, наукової, соціальної діяльності людини. Аналіз їх взаємодії з художньою культурою, мистецькою освітою, мистецтвом вимагає більш доцільного, вузького розгляду, зокрема в аспекті їх сучасного стану, основних стратегій і перспектив розвитку. На окрему увагу, поглиблене вивчення, безумовно, заслуговує питання подальшого з'ясування історії виникнення унікального явища людської культури — музичних академій.

1. Безгін І. Д. Три академії. — Стил & ДОМ. — 2005. — № 4. — С. 124–130.
2. Музыкальный энциклопедический словарь / Ред. Г. В. Келдыш. — М., 1990.
3. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. — К., 2001. — С. 18; С. 330.
4. Грубер Р. І. Всеобщая история музыки. — М., 1965. — Ч. I.
5. Грубер Р. И. История мировой культуры с древнейших времён до конца XVI века. — М—Л., 1980. — С. 299.
6. Уланова С. І. Нариси історії європейської музичної освіти і виховання: Від античності до початку XX ст. — К., 2002.
7. Герцман Е. В. Музыка Древней Греции и Рима. — СПб., 1995.
8. Размадзе А. С. Очерки истории музыки от древнейших времён до половины XIX века. — М., 1888. — С. 83.
9. Олексюк О. М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. — К., 2006.
10. Шамаєва К. І. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст.: Навчальний посібник. — К., 1996.
11. Ливанова Т. История западноевропейской музыки (до 1789 года). — М., 1983. — Т. I. — С. 170.
12. Альбрехт Г. К. Музыкальное образование в Европе и преподавание музыки в школе. — М., [1913].
13. Миропольський С. О музыкальном образовании народа в России и в Западной Европе. — СПб., 1882.
14. Ковалёв В. Ф. Итальянско-русский и русско-итальянский словарь. — М., 2006. — С. 6.
15. Gerhard Wahrig Deutsches Wörterbuch mit einem «Lexikon der deutschen Sprachlehre». — München, 2001. — P. 151.
16. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. — Berlin, 2003. — P. 29.
17. Академія музичної еліти України: Історія та сучасність. — К., 2004.